

ЕКОНОМІКА

УДК 331:631.11

JEL J43, Q 13

Соціально-трудова аспекти розвитку скотарства в сільськогосподарських підприємствахЛанченко Є.О. *Національний університет біоресурсів і природокористування України* Ланченко Є.О. E-mail: lanchenko@ukr.net

Ланченко Є.О. Соціально-трудова аспекти розвитку скотарства в сільськогосподарських підприємствах. Економіка та управління АПК. 2021. № 2. С. 19–28.

Lanchenko Y. Social and labor aspects of livestock development in agricultural enterprises. AIC Economics and Management. 2021. № 2. PP. 19–28.

Рукопис отримано: 23.09.2021 р.

Прийнято: 03.10.2021 р.

Затверджено до друку: 09.12.2021 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2021-169-2-19-28

Предметом наукового дослідження є науково-практичні засади розвитку ринку праці й ринку продукції скотарства в Україні. Метою статті є обґрунтування напрямів забезпечення формальної зайнятості й збільшення обсягів виробництва продукції скотарства в сільськогосподарських підприємствах. Використано дані Держстату України, нормативно-правові акти України й такі методи наукового дослідження: абстрактно-логічний; системний підхід; монографічний; статистико-економічний; балансовий.

На основі проведеного аналізу споживання населенням України м'яса й молока доведено, що простежується порушення збалансованого харчового раціону населення країни, що є одним із головних завдань державної соціальної політики. У його структурі сформувався значний дефіцит м'ясопродуктів (35 % від норми); молокопродуктів (46 % від норми) тощо. У досліджуваному періоді 2014–2019 рр. значно зменшилося виробництво продукції скотарства, зокрема яловичини й телятини.

Проведений сценарно-емпіричний розрахунок збільшення формальної зайнятості в сільському господарстві завдяки збільшенню внутрішнього виробництва продукції скотарства для забезпечення раціонального продовольчого балансу країни й формування експортних поставок. Зокрема у сільськогосподарські підприємства можливо залучити більше 900 тис. осіб працівників. Зазначені показники відповідають потребі збільшення кількості робочих місць у сільській місцевості (близько 500 тис. осіб безробітних та більше 600 тис. осіб самозайнятого населення лише в домогосподарствах).

Доведено, що для забезпечення соціально орієнтованого напрямку розвитку скотарства в сільськогосподарських підприємствах необхідно підвищувати ефективність виробництва продукції скотарства, щоб у короткостроковій перспективі забезпечити найм робочої сили й оплату праці, стабільність зайнятості працівників, розвиток сільських територій і громад.

Проведений аналіз економічних показників, поголів'я ВРХ і корів у різних видах сільськогосподарських товаровиробників, змісту зайнятості у тваринництві уможливив обґрунтування соціально-трудова імперативів та відповідних організаційно-економічних засад розвитку скотарства у велико-, середньо- й малотоварних формах агробізнесу. Особливо актуальним є розвиток останніх завдяки трансформації ефективних сільських домогосподарств у фермерські господарства й малі підприємства агробізнесу.

Ключові слова: сільське населення, зайнятість, ринок праці, територіальна громада, розвиток, скотарство, сільськогосподарське підприємство, фермерське господарство.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. На сучасному етапі розвитку аграрного сектору економіки й сільських територій важливим напрямом вирішення складної соціальної проблеми щодо забезпечення формальної зайнятості населення в сільській місцевості є обґрунтування перспективних

напрямів розвитку трудомістких підгалузей у сільськогосподарських підприємствах. Однією з таких підгалузей є скотарство, що представлено його розвитком у формальному секторі аграрної економіки України (сільськогосподарські підприємства) та в сільських домогосподарствах (неформальна зайнятість населення).

Оскільки виробництво продукції молочного, м'ясного чи комбінованого напрямів скотарства, її переробка й доведення до споживача характеризуються високою часткою доданої вартості, то гіпотетично це може забезпечити додатковий попит на робочу силу в аграрному секторі економіки.

У даному випадку підтверджується актуальність наукового обґрунтування стратегічних напрямів і практичних заходів розвитку й підтримки скотарства в сільськогосподарських підприємствах для вирішення питань урегулювання ринку праці та ринку агропродовольчої продукції, зокрема в сільській місцевості територіальних громад. Отже, результати досліджень мають забезпечити вирішення наукових проблем соціального, аграрного й сільського розвитку, які згідно з державними програмними документами, зокрема Концепцією розвитку сільських територій [1], Концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року [2], Концепцією розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 роки [3], Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки [4] та іншими державними програмними документами мають першочергове значення.

Питання розвитку скотарства в Україні та світі у своїх науково-дослідних роботах вивчали багато вчених, зокрема М.М. Ільчук (підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства) [5, 6], М.К. Пархомець (інноваційні засади розвитку скотарства) [7, 8], О.М. Варченко (формування доданої вартості в молокопродуктовому підкомплексі) [9, 10], В.І. Радько (забезпечення стійкості виробництва продукції молочного скотарства) [11], О.В. Олійник (матеріальне стимулювання працівників скотарства) [12], а також закордонні вчені Е. Беттенкур та ін. (соціальні аспекти розвитку скотарства в сільських громадах) [13], Субіч Дж. та ін. (інвестування в розвиток молочного скотарства) [14] тощо.

Більшість учених обґрунтовують економічні засади розвитку скотарства, однак недостатньо розглянуто соціально-трудова питання розвитку цієї підгалузі сільського господарства, зокрема: збільшення рівня формальної зайнятості в скотарстві сільськогосподарських підприємств і наповнення внутрішнього споживчого ринку молочною продукцією, яловичиною, телятиною для забезпечення потенційного споживчого попиту й здорового харчування населення, підвищення його купівельної спроможності завдяки розвитку переробки продукції скотарства на території сіль-

ських громад, зрештою, підтримки соціальної і продовольчої безпеки країни.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні напрямів забезпечення формальної зайнятості населення й збільшення обсягів виробництва продукції скотарства в сільськогосподарських підприємствах.

Важливими науково-практичними завданнями дослідження є визначення ємності внутрішнього ринку продукції скотарства та її переробки, напрямів підвищення ефективності скотарства в сільському господарстві й на цій основі – обґрунтування концептуальних напрямів і практичних заходів поліпшення кон'юнктури локальних ринків праці в територіальних громадах новостворених районів України через розвиток скотарства в сільськогосподарських підприємствах у сільській місцевості.

Матеріал і методи дослідження. У процесі проведення досліджень використано інформаційні й аналітичні дані Держстату України, нормативно-правові акти України тощо. Методичний інструментарій включає загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження: абстрактно-логічний (для обґрунтування умовиводів і висновків); системний підхід (для обґрунтування комплексу заходів розвитку скотарства в різних формах господарювання); монографічний (ознайомлення з результатами дослідження вчених за даним напрямом дослідження); статистико-економічний (для побудови рядів динаміки, групвань); балансовий (для визначення пропозиції і попиту робочої сили, обсягу виробництва продукції скотарства).

Результати дослідження та обговорення. Серед переліку показників розвитку системи соціально-трудова відносин в аграрній сфері головними є показники зайнятості. Аграрна політика не змогла вирішити проблеми створення робочих місць у різних видах діяльності для вивільнених працівників сільськогосподарських підприємств, зменшення рівня безробіття в сільській місцевості. Тому дедалі більше усвідомлюється необхідність формування такої економічної політики, яка б створила умови ефективного використання трудового потенціалу в галузі, розвитку сільських територій, забезпечення продовольством населення країни.

Із цього приводу А. Маршалл у праці «Принципи економічної науки» 1890 р., зокрема книзі 4 «Фактори виробництва. Земля, праця, капітал і організація», наводить приклад з обробки землі фермерами й обґрунтовує маржинальний підхід у сполученні затрат капіталу й праці, що приносить дохід фермерам. Зокрема, в Англії багато земель, які погано об-

робляються, і коли б подвоїти витрати капіталу й праці, то можна отримати більш як удвічі більший обсяг продукції. У наступній книзі 5 «Загальні відносини попиту, пропозиції і вартості» вчений наводить умову, що товар, у виробництві якого фактор необхідний, повинен бути таким товаром, попит на який настільки твердий і нееластичний, що перебої в його пропозиції змусять споживачів погодитися швидше платити за нього дуже високу ціну, ніж зовсім обходитися без нього. Це передбачає, що для такого товару не існує відповідних замінників за ціною [15].

Отже, формуючи й підтримуючи культуру раціонального й збалансованого споживання продуктів харчування населенням України можна досягнути збільшення кількості працівників у формальній аграрній економіці для виробництва відповідного обсягу сільськогосподарської продукції і забезпечення продовольчої безпеки країни. Саме такі закономірності досліджував учений і навів зв'язок ринку праці з ринком капіталу та ринком товарів. Його обґрунтовані економічні закони називають законами похідного попиту.

Щоб забезпечити раціональну зайнятість в сільському господарстві, розвиток різних форм агробізнесу, харчової та переробної промисловості потрібно проаналізувати ємність внутрішнього ринку агропродовольчої продукції, оскільки ринок праці в аграрній сфері є похід-

ним від нього, і купівельну спроможність доходів населення тощо. Відомо, що на товари продовольчого набору попит є нееластичний (або з низьким показником еластичності), оскільки людина насамперед буде забезпечувати потреби в харчуванні. Дані про фактичний баланс харчового раціону громадянина України наведено в таблиці 1.

У динаміці зменшується споживання населенням України м'яса й молока тощо. Останнім часом простежується порушення збалансованого харчового раціону одного мешканця України, що є одним із головних завдань державної соціальної політики. У його структурі сформувався значний дефіцит за такими продовольчими позиціями (за рік, кг/особа): 28 кг м'ясопродуктів (35 % від норми); 173 кг молокопродуктів (46); 36 кг плодів (40), 9 кг рибопродуктів (47 % від норми) тощо.

Аналіз обсягів споживання «дефіцитних» продуктів харчування та обсягів їх внутрішнього виробництва в Україні свідчать, що споживання м'ясопродуктів характеризується порушенням раціональної структури (табл. 2). З огляду на дані таблиці 2, мешканець нашої країни споживає більш дешевшу м'ясопродукцію: курятину (46,8 %) і свинину (36,4 %). На яловичину припадає лише 15,3 % фактичного платоспроможного попиту на м'ясопродукцію, тоді як у раціональному балансі вона має становити 39,4 %.

Таблиця 1 – Споживання основних продуктів харчування в Україні, кг/особа

Продукт харчування	У середньому за рік у 2014–2019 рр.	Раціональна норма (розрахунки МОЗ України) ¹	Нестача (дефіцит)	
			кг/ особа	%
М'ясо та м'ясопродукти, включаючи субпродукти та жир-сирець	52,4	80	27,6	34,5
Молоко та молочні продукти	206,7	380	173,3	45,6
Яйця, шт.	281	290	9	3,1
Хлібні продукти (хліб та макаронні вироби у перерахунку на борошно; крупи, борошно, бобові)	101,8	101	–	–
Картопля	139,5	124	–	–
Овочі та баштанні продовольчі культури	162,7	161	–	–
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	53,7	90	36,3	40,3
Риба та рибні продукти	10,7	20	9,3	46,5
Цукор	34,1	38	3,9	10,3
Олія	12,1	13	0,9	6,9

¹ Рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів харчування на душу населення [16].

Джерело: складено й розраховано за даними Держстату України [17].

Таблиця 2 – Фонд споживання і внутрішнього виробництва «дефіцитних» продуктів харчування в Україні, тис. т

Продукт харчування	Фонд споживання «дефіцитних» продуктів харчування (у середньому за рік у 2014–2019 рр.)		Орієнтовна оптимальна структура основних видів м'яса в мінімальному споживчому кошику ¹		Внутрішнє виробництво «дефіцитних» продуктів харчування, тис. т (у середньому за рік у 2014–2019 рр.)	
	тис. т	% по м'ясу	кг/особа	%	тис. т	% по м'ясопродукції
М'ясо та м'ясопродукти – загалом	2229,6	100,0	40,6	100,0	2352,7	100,0
У т. ч.:						
яловичина й телятина	340,5	15,3	16,0	39,4	376,7	16,0
свинина	811,3	36,4	10,0	24,6	730,2	31,1
м'ясо птиці	1042,8	46,8	14,0	34,5	1212,5	51,5
інші види м'яса	35,0	1,5	0,6	1,5	33,3	1,4
Молоко та молочні продукти	8799,5	х	х	х	9308,7	х
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	2283,6	х	х	х	1840,7	х
Риба та рибні продукти	456,3	х	х	х	127,2	х

¹ Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 780 [18].

Джерело: складено й розраховано за даними Держстату України [17].

Негативною тенденцією характеризується споживання молокопродукції в країні [17]: з 9581,1 тис. т у 2014 р. до 8354,8 тис. т у 2018 р., або на 12,8 % (у 2019 р. – 8429,7). У досліджуваному періоді значно зменшилося виробництво продукції скотарства, зокрема яловичини й телятини – з 412 тис. т у 2014 р. до 369 тис. т у 2019 р., або на 10,4 %, а також молокопродукції – з 9980 до 8728 т, або на 12,5 %. Нестачу у харчовому балансі населення України продукції внутрішнього виробництва зумовлює її імпорт, зокрема свинини, риби тощо.

Проведений сценарно-емпіричний розрахунок збільшення зайнятості в сільському господарстві завдяки збільшенню внутрішнього виробництва продукції скотарства для забезпечення раціонального продовольчого балансу країни, імпортозаміщення й/або формування експортних поставок агропродукції, додаткового залучення працівників у галузь і збільшення їх купівельної спроможності показав наступне (табл. 3).

З оптимістичних міркувань для зручності під час розрахунків враховано все населення країни – 42 млн осіб (має зупинитися депопуляція населення, повернення українських мігрантів), стан виробництва тваринницької продукції, довідникові нормативні дані щодо виходу відповідної продукції (жива маса тварин – готова продукція до споживання), її трудомісткості

виробництва [19–22], норму тривалості робочого часу 1 працівника – 1800 люд.-год, статистичні дані виробництва агропродовольчої продукції в Україні за останні 30 років [17].

Враховуючи внутрішню потребу збільшення виробництва продукції скотарства, у сільське господарство можна залучити додатково більше 900 тис. осіб працівників, зокрема в молочне скотарство – 182 тис. осіб. Потрібно створити відповідні умови праці, її оплати та забезпечити розвиток виробничої і соціальної інфраструктури сільських територій. Крім того, якщо врахувати тенденції експортних поставок м'ясо-молочної продукції, а також постійно зростаючий попит на світовому ринку продовольства, то з розширенням напрямів і обсягів експорту української сільськогосподарської продукції гіпотетично потреба в робочій силі в аграрній сфері може лише збільшуватися.

Зазначені показники практично відповідають наявному дефіциту кількості робочих місць на селі та в місті. Адаже в сільській місцевості в останні роки зафіксовано близько 500 тис. осіб безробітного населення та більше 600 тис. осіб самозайнятого населення лише в сільських домогосподарствах, які не сплачують внески в соціальні позабюджетні фонди [17]. Значна частка серед зазначених категорій осіб сільського населення є трудовими мігрантами, які періодично їздять на роботу за кордон.

Таблиця 3 – Сценарно-емпіричний підхід до збільшення формальної зайнятості в сільськогосподарських підприємствах завдяки збільшенню річного обсягу внутрішнього виробництва продукції скотарства

Показник	Продукт харчування	
	яловичина й телятина	молоко та молочні продукти
Нестача (дефіцит) у харчовому раціоні, кг/особа	23,5	173,3
Потреба (потенційна можливість) збільшення внутрішнього споживання, тис. т	987,0	7278,6
До внутрішнього фактичного виробництва, %	262,0	78,2
Трудомісткість виробництва продукції, люд.-год/т	733	45
Норматив виходу готової продукції до споживання	0,556	1,000
Розрахункова трудомісткість виробництва готової продукції до споживання, люд.-год/т	1318	45
Додаткова раціональна зайнятість у скотарстві, тис. осіб	722,7	182,0

Джерело: складено й розраховано за середньорічними даними Держстату України за 2014–2019 рр. та довідниковими даними [17, 19–22].

Є галузі економіки, які прямо чи опосередковано залежать від розвитку сільського господарства, тому, забезпечуючи збільшення працівників в останньому, збільшиться кількість працівників інших галузей економіки. Збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, якої бракує для забезпечення раціонального харчового балансу населення України, обумовить збільшення обсягів виробництва продукції в харчовій та інших галузях економіки. Це забезпечить соціально-економічний розвиток сіл і міст, аграрного й індустріального комплексів країни тощо. Саме завдяки розвитку реального сектору аграрної економіки найбільш ймовірно можна подолати проблему безробіття в сільській місцевості.

Для наповнення внутрішнього ринку агропродовольчою продукцією та забезпечення збалансованого харчування народу України, раціональної зайнятості населення й збільшення його трудових доходів потрібно спрямувати зусилля держави й власників сільськогосподарських підприємств на розвиток, насамперед, скотарства, зокрема молочного чи м'ясного напрямів розвитку у відповідних видах агроформувань згідно з ресурсною базою розвитку територіальних громад і споживчим ринком цієї продукції. На регіональному й локальному (громадському) рівнях потрібно вдосконалювати транспортно-логістичні системи обслуговування виробників і переробників агропродовольчої продукції тощо.

Для забезпечення соціально орієнтованого напрямку розвитку скотарства в аграрному секторі економіки слід відшукати резерви

підвищення ефективності виробництва продукції скотарства, щоб у короткостроковій перспективі забезпечити найм і оплату праці, стабільність зайнятості працівників у сільськогосподарських підприємствах. Зокрема, рівень рентабельності всієї діяльності сільськогосподарських підприємств протягом 2014–2019 рр. був позитивним і особливо високий показник зафіксовано у 2015–2016 рр. (табл. 4).

У розрізі напрямів господарської діяльності сільськогосподарських роботодавців високий показник рівня рентабельності у 2014–2018 рр. простежується в рослинництві (виращування соняшнику, ріпаку, зернових культур, винограду тощо). У скотарстві ситуація набагато складніша, зокрема у виробництві яловичини й телятини. Тому науковий пошук резервів підвищення ефективності виробництва продукції скотарства можна вважати як концептуальний напрям забезпечення раціональної зайнятості в аграрному секторі економіки, збільшення трудових доходів працівників і формування усталених трудових колективів із позитивним соціально-психологічним кліматом у них.

Зменшення виробництва продукції скотарства спричинило, крім порушення оптимального раціону харчування населення України, значне збільшення безробіття серед сільського населення. Однак, у сільськогосподарських підприємствах наявний невикористаний потенціал щодо збільшення поголів'я худоби (довідково: у 2000 р. в підприємствах було 5037,3 тис. гол. ВРХ, зокрема 1851 тис. гол. корів) та збільшення показників її продуктивності (табл. 5).

Таблиця 4 – Рівень рентабельності продукції в сільськогосподарських підприємствах

Вид продукції	Рік						2019 / 2014, ±
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	9,3	30,4	25,6	16,5	14,2	16,1	6,8
Культури зернові та зернобобові	25,7	42,6	37,8	25,0	24,7	11,8	-13,9
Соняшник	36,7	78,4	61,9	41,3	32,5	23,5	-13,2
Буряки цукрові фабричні	17,8	27,7	24,6	12,4	-11,4	-15,4	-33,2
Культури овочеві	14,5	32,0	15,3	9,9	13,3	2,8	-11,7
Картопля	9,9	24,6	0,6	10,0	6,8	15,4	5,5
Культури плодові та ягідні	65,8	58,3	25,0	35,4	6,4	6,2	-59,6
Виноград	57,5	92,9	71,4	51,6	22,6	-7,2	-64,7
Молоко	11,1	12,7	18,6	26,9	16,1	20,6	9,5
ВРХ на м'ясо	-34,5	-16,9	-23,2	3,4	-17,7	-27,1	7,4
Свині на м'ясо	5,6	12,6	-4,1	3,5	6,9	4,7	-0,9
Вівці та кози на м'ясо	-43,0	-26,6	-31,5	-39,6	-16,6	-39,7	3,3
Птиця на м'ясо	-12,6	-5,4	3,4	7,0	5,7	-3,7	8,9
Яйця курячі	58,8	60,9	0,5	-9,0	5,4	-23,5	-82,3

Джерело: складено за даними Держстату України [17].

Таблиця 5 – Поголів'я ВРХ в сільськогосподарських підприємствах

Вид продукції	Рік						2019 / 2014, ±
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
ВРХ	1310,2	1270,5	1213,9	1166,6	1138,1	1049,5	-260,7
У % до поголів'я в країні	33,7	33,9	33,0	33,0	34,1	33,9	0,2
У т. ч. корови	529,2	505,1	484,6	466,6	467,8	438,6	-90,6
У % до поголів'я в країні	23,4	23,3	23,0	23,1	24,4	24,5	1,1
Надій на 1 корову, кг	5027	5352	5643	6025	6190	6101	1074,0

Джерело: складено за даними Держстату України [17].

У сільськогосподарських підприємствах налічується лише близько третини всього поголів'я ВРХ і четверта частина корів в Україні, решта – у сільських домогосподарствах. Останні малотоварні форми ведення сільського господарства можна вважати головним джерелом поступової їх трансформації у сімейні й звичайні фермерські господарства, малі підприємства агробізнесу, зокрема приватні підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю. Для цього потрібно сформулювати організаційно-інституційні умови ведення спеціалізованих господарств у скотарстві, зокрема у територіальних громадах, оскільки вироблений малий обсяг продукції та ма-

лотранспортабельність молока вимагає орієнтації розвитку скотарства для внутрішнього споживчого ринку.

Як свідчать статистичні дані (табл. 6), розвиток скотарства у підприємствах має місце як з нечисленним поголів'ям, так і численним (високоспеціалізовані тваринницькі комплекси). Тому й надалі слід підтримувати розвиток скотарства як у мало-, так і середньо- й великотоварних підприємствах.

У даному контексті виникає потреба у визначенні соціально-трудових імперативів розвитку скотарства у цих трьох формах агробізнесу та відповідних організаційно-економічних засад (табл. 7).

Таблиця 6 – Групування сільськогосподарських підприємств за кількістю сільськогосподарських тварин

Показник	Кількість підприємств		Кількість с.-г. тварин	
	од.	%	тис. гол.	%
ВРХ				
Підприємства	2045	100,0	1049,5	100,0
з них мали, голів: до 50	550	26,9	11,2	1,1
50 – 99	161	7,9	11,4	1,1
100 – 499	678	33,1	185,4	17,6
500 – 999	360	17,6	250,2	23,8
1000 – 1499	141	6,9	176,0	16,8
більше 1500	155	7,6	415,3	39,6
Корови				
Підприємства	1894	100,0	438,6	100,0
з них мали, голів: до 50	625	33,0	10,1	2,3
50 – 99	228	12,0	16,5	3,8
100 – 499	801	42,3	191,5	43,7
500 – 999	175	9,3	116,9	26,6
більше 1000	65	3,4	103,6	23,6

Джерело: складено за даними Держстату України [17].

Таблиця 7 – Імперативи розвитку скотарства в різних видах сільськогосподарських підприємств

Великотоварні підприємства	Середньотоварні підприємства	Малотоварні підприємства
<i>Соціально-трудові імперативи</i>		
Збільшення кількості робочих місць; спеціалізація праці; професіоналізація кадрів; забезпечення постійної зайнятості; формування соціального пакету й розвиток корпоративної соціальної відповідальності.	Збільшення рівня формальної зайнятості; удосконалення оплати праці; виробнича кооперація; розвиток державного сектору аграрної економіки; участь у створенні й функціонуванні агрокластерів.	Трансформація домогосподарств у фермерські господарства; статусна мотивація праці; державна підтримка малого агропідприємництва; розвиток обслуговуючої кооперації і агросервісних підприємств.
<i>Організаційно-економічні засади розвитку</i>		
Упровадження інновацій; енергоефективність; агропромислова інтеграція; розвиток селекції в скотарстві; формування власної кормової бази; контракція експортних поставок продукції.	Диверсифікація та інтенсифікація виробництва продукції; управління витратами; оптимізація землекористування; постачання продукції на регіональний і внутрішній аграрний ринок України.	Мала механізація технологічних операцій; обґрунтована спеціалізація за регіонами; науково-дорадницький супровід; логістично-збутова діяльність на рівні громад і регіону.

Джерело: власна розробка.

Відрадно є акцентування уваги й збільшення державної підтримки розвитку тваринництва й фермерських господарств з боку Мінагрополітики України в останні роки. Тому й надалі таку державну підтримку слід продовжувати й стимулювати розвиток ринку праці в аграрній сфері через розвиток скотарства в сільськогосподарських підприємствах, зокрема додатково за рахунок місцевих фінансових, земельних і виробничих ресурсів, які отримали територіальні громади в результаті децентралізації влади й реформи місцевого самоврядування в Україні.

Висновки. Провівши аналіз пропозиції й попиту на внутрішньому ринку продукції скотарства та ринку праці в сільській місцевості, з'ясовано, що в Україні є резерви збільшення виробництва молокопродукції, яловичини й телятини. Для перспективного розвитку скотарства в різних видах агроформувань, а також залежно від масштабу сільськогосподарського підприємства визначено соціально-трудові імперативи й відповідні економічні засади розвитку скотарства в мало-, середньо- й великотоварних сільськогосподарських підприємствах.

Для забезпечення стабільними робочими місцями безробітного й самозайнятого (незастрахованих осіб у соціальних позабюджетних фондах) сільського населення протягом усього календарного року потрібно й надалі забезпечувати державну підтримку тваринництва й фермерських господарств, а на рівні територіальних громад окреслені напрями й заходи врахувати у своїх стратегіях і планах економічного розвитку на довго-, середньо- й короткостроковий періоди з детальним ресурсним і організаційним забезпеченням.

У подальших дослідженнях головна увага наукових пошуків зосереджуватиметься на обґрунтуванні напрямів забезпечення формальної зайнятості населення й поліпшення кон'юнктури ринку праці в територіальних громадах, у новостворених районах та країні загалом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 р. № 995-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>
2. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1437-р (із зм.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#Text>
3. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-

2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 664-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80#Text>

4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

5. Ільчук М.М., Коновал І.А. Підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства в Україні. Економіка АПК. 2016. № 5. С. 51–59.

6. Ільчук М.М., Коновал І.А., Євтушенко В.Д. Управління конкурентоспроможністю продукції скотарства сільськогосподарських підприємств України. Економіка АПК. 2018. № 7. С. 83–92.

7. Пархомець М.К. Конкурентоспроможність молочно-м'ясного скотарства та фактори її формування. Інноваційна економіка. 2016. № 3–4. С. 71–80.

8. Пархомець М.К., Уніят Л.М. Управління виробництвом молока на інноваційній основі як напрям розвитку конкурентоспроможного молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах. Інноваційна економіка. 2018. № 5–6. С. 18–25.

9. Варченко О.М., Крисанов Д.Ф. Формування доданої вартості у молокопродуктових ланцюгах. Продовольчі ресурси. 2017. № 9. С. 33–43.

10. Обґрунтування стратегії інноваційно-орієнтованого розвитку сільськогосподарських підприємств з виробництва молока / О.А. Шуст та ін. Економіка та держава. 2021. № 3. С. 23–27.

11. Радько В.І. Організаційно-економічне забезпечення стійкості виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 / БНАУ. Біла Церква, 2020. 521 с.

12. Олійник О.В. Удосконалення матеріального стимулювання працівників скотарства як напрям підвищення доходності сільськогосподарських підприємств. Агроекономіка. 2016. № 13–14. С. 7–10.

13. The Livestock Roles in the Wellbeing of Rural Communities of Timor-Leste / E. Bettencourt et al. RESR, Piracicaba-SP. 2015. Vol. 53, Supl. 1. P. 63–80.

14. Subić J., Nastić L., Nikolić S. Economic effects of investments in dairy farming. WBJAERD. 2020. Vol. 2, no. 2. P. 69–152.

15. Маршалл Альфред. Принципы экономической науки. URL: <http://library.tneu.edu.ua/files/EVD/HTML/marshal/marshal.htm> (дата звернення: 27.08.2021 р.).

16. Продовольчий споживчий кошик VS регіональні норми. URL: <http://edclub.com.ua/analytika/prodovolchyy-spozhyvchyu-koshyk2016-vs-racionalni-normy>

17. Статистична інформація, експрес-випуски, публікації. Вебсторінка Держстату України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>

18. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: постанова Кабінету Міністрів України 11.10.2016 р. № 780. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF> (дата звернення: 27.08.2021 р.).

19. Організація і планування сільськогосподарського виробництва: навч. посібник / Л.Я. Зрібняк та ін.; за ред. Л.Я. Зрібняка і М.М. Ільчука. Київ: ЗАТ «Нічлава», 2004. 304 с.

20. Економіка сільського господарства: навч. посібник / В.К. Збарський та ін.; за ред. В.К. Збарського і В.І. Мацібори. Київ: Каравела, 2010. 280 с.

21. Маньковський А.Я., Антонюк Т. А. Технологія продуктів забою тварин: підручник. Київ: Агроосвіта, 2014. 336 с.

22. Довідник економіста сільськогосподарського підприємства / Ю.О. Лупенко та ін.; за ред. Ю.О. Лупенка та О.В. Захарчука. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. 600 с.

REFERENCES

1. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku silskykh terytorii: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.09.2015 № 995. [On approval of the Concept of rural development]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>

2. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku aharnoho sektoru ekonomiky na period do 2022 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.12.2015 № 1437 (iz zm.). [On approval of the Concept of the State target program for the development of the agricultural sector of the economy for the period up to 2022]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#Text>

3. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku fermerskykh gospodarstv ta silskohospodarskoi kooperatsii na 2018-2020: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy roky vid 13.09.2017 № 664. [On approval of the Concept of development of farms and agricultural cooperation for 2018-2020]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80#Text>

4. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 № 695. [On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%B-F#Text>

5. Ilchuk, M.M., Konoval, I.A. (2016). Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti produktiv skotarstva v Ukraini. [Improving the competitiveness of livestock products in Ukraine]. *Ekonomika APK*. [Economics of agro-industrial complex]. No 5, pp. 51–59.

6. Ilchuk, M.M., Konoval, I.A., Yevtushenko, V.D. (2018). Upravlinnia konkurentospromozhnosti produktiv skotarstva silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy. [Management of competitiveness of livestock products of agricultural enterprises of Ukraine]. *Ekonomika APK*. [Economics of agro-industrial complex]. No 7, pp. 83–92.

7. Parkhomets, M.K. (2016). Konkurentospromozhnist molochno-m'iasnogo skotarstva ta factory yii formuvannia. [Competitiveness of dairy and meat cattle breeding and factors of its formation]. *Innovatsiina ekonomika*. [Innovative economy]. No 3–4, pp. 71–80.

8. Parkhomets, M.K., Uniiat, L.M. (2018). Upravlinnia vyrobnytstvom moloka na innovatsiinii osnovi yak napriam rozvytku konkurentospromozhnogo molochnogo skotarstva u silskohospodarskykh pidpriemstvakh. [Management of milk production on an innovative basis as a direction of development of competitive dairy cattle breeding in agricultural enterprises]. *Innovatsiina ekonomika*. [Innovative economy]. No 5–6, pp. 18–25.

9. Varchenko, O.M., Krysanov, D.F. (2017). Formuvannia dodanoi vartosti u molokoproduktovykh lantsiuhakh.

[Formation of value added in dairy chains]. *Prodovolchi resursy*. [Innovative economy]. No 9, pp. 33–43.

10. Shust, O.A., Varchenko, O.M., Paska, I.M., Tkachenko, K.V., Svynous, I.V. (2021). Obgruntuvannia stratehii innovatsiino-oriientovanoho rozvytku silskohospodarskykh pidpriemstv z vyrobnytstva moloka. [Substantiation of the strategy of innovation-oriented development of agricultural enterprises for milk production]. *Ekonomika ta derzhava*. [Economy and state]. No 3, pp. 23–27.

11. Radko, V.I. (2020). Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia stiikosti vyrobnytstva moloka u silskohospodarskykh pidpriemstvakh. *Dys. dokt. ekon. nauk* [Organizational and economic support of milk production sustainability in agricultural enterprises. Dr. econ. sci. diss.]. Bila Tserkva, 521 p.

12. Oliinyk, O.V. (2016). Udoskonalennia materialnoho stymulivannia pratsivnykiv skotarstva yak napriam pidvyshchennia dokhodnosti silskohospodarskykh pidpriemstv. [Improving material incentives for livestock workers as a way to increase the profitability of agricultural enterprises]. *Ahrosvit*. [Agroworld]. No 13–14, pp. 7–10.

13. Bettencourt, E., Tilman, M., Narciso, V., Carvalho, M., Henriques P. (2015). The Livestock Roles in the Wellbeing of Rural Communities of Timor-Leste. *RESR, Piracicaba-SP*. Vol. 53. Supl. 1, pp. 63–80.

14. Subić, J., Nastić, L., Nikolić, S. (2020). Economic Effects of Investments in Dairy Farming. *WBJAERD*. Vol. 2, no. 2, pp. 69–152.

15. Marshall, Alfred. (1890). *Pryntsypy ekonomycheskoi nauky*. [Principles of economic science]. Available at: <http://library.tneu.edu.ua/files/EVD/HTML/marshall/marshall.htm>

16. Prodovolchyi spozhyvchyi koshyk VS ratsionalni normy. [Food consumer basket VS rational norms]. Available at: <http://edclub.com.ua/analitika/prodovolchyy-spozhyvchyy-koshyk2016-vs-ratsionalni-normy>

17. Statystychna informatsiia, ekspres-vypusky, publikatsii. *Vebsstorinka Derzhstatu Ukrainy*. [Statistical information, express issues, publications]. Available at: <http://ukrstat.gov.ua>

18. Pro zatverdzhennia naboriv produktiv kharchuvannia, naboriv neprodovolchyykh tovariv ta naboriv posluh dlia osnovnykh sotsialnykh i demografichnykh hrup naselennia: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 11.10.2016 № 780. [On approval of sets of food products, sets of non-food products and sets of services for the main social and demographic groups of the population]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF>

19. Orhanizatsiia i planuvannia silskohospodarskoho vyrobnytstva [Organization and planning of agricultural production]: navch. posibnyk / Zribniak, L.Ya., Ilchuk, M.M., Konoval, I.I. ta in.; za red. L.Ya. Zribniaka i M.M. Ilchuka. Kyiv: ZAT «Nichlava», 2004. 304 p.

20. *Ekonomika silskoho gospodarstva* [Economics of agriculture]: navch. posibnyk / Zbarskyi, V.K., Matsybora, V.I., Chalyi, A.A. ta in.; za red. V.K. Zbarskoho i V.I. Matsybory. Kyiv: Karavela, 2010. 280 p.

21. Mankovskiy, A. Ya., Antoniuk, T. A. *Tekhnolohiia produktiv zaboju tvaryn* [Technology of animal slaughter products]: pidruchnyk. Kyiv: Ahrosvita, 2014, 336 p.

22. *Dovidnyk ekonomista silskohospodarskoho pidpriemstva* [Handbook of Agricultural Economist] / Lupenko, Yu.O., Zakharchuk, O.V., Puhachov, M.I. ta in.; za red. Yu.O. Lupenka ta O.V. Zakharchuka. Kyiv: NNTs «IAE», 2018, 600 p.

Социально-трудовые аспекты развития скотоводства в сельскохозяйственных предприятиях

Ланченко Е.А.

Предметом научного исследования является научно-практические основы развития рынка труда и рынка продукции скотоводства в Украине. Целью статьи является обоснование направлений обеспечения формальной занятости и увеличение объемов производства продукции скотоводства в сельскохозяйственных предприятиях. Используются данные Госкомстата Украины, нормативно-правовые акты Украины и такие методы научного исследования: абстрактно-логический; системный подход; монографический; статистико-экономический; балансовый.

На основе проведенного анализа потребления населением Украины мяса и молока доказано, что наблюдается нарушение сбалансированного пищевого рациона населения страны, что является одной из главных задач государственной социальной политики. В его структуре сформировался большой дефицит мясопродуктов (35 % от нормы); молокопродуктов (46 % от нормы) и др. В исследуемом периоде 2014–2019 г. значительно уменьшилось производство продукции скотоводства, в частности говядины и телятины.

Проведенный сценарно-эмпирический расчет увеличения формальной занятости в сельском хозяйстве за счет увеличения внутреннего производства продукции скотоводства для обеспечения рационального продовольственного баланса страны и формирования экспортных поставок. В частности в сельскохозяйственные предприятия возможно привлечь более 900 тыс. работников. Указанные показатели соответствуют потребности увеличения количества рабочих мест в сельской местности (около 500 тыс. чел. безработных и более 600 тыс. чел. самозанятого населения только в домохозяйствах).

Доказано, что для обеспечения социально ориентированного направления развития скотоводства в сельскохозяйственных предприятиях необходимо повышать эффективность производства продукции скотоводства, чтобы в краткосрочной перспективе обеспечить наем рабочей силы и оплату труда, стабильность занятости работников, развитие сельских территорий и общин.

На основе проведенного анализа экономических показателей, поголовья КРС и коров в разных видах сельскохозяйственных товаропроизводителей, содержания занятости в животноводстве обосновано социально-трудовые императивы и соответствующие организационно-экономические основы развития скотоводства в крупно-, средне- и малотоварных формах агробизнеса. Особенно актуальным является развитие последних благодаря трансформации эффективных сельских до-

мохозяйств в фермерские хозяйства и малые предприятия агробизнеса.

Ключевые слова: сельское население, занятость, рынок труда, территориальная община, развитие, скотоводство, сельскохозяйственное предприятие, фермерское хозяйство.

Social and labor aspects of livestock development in agricultural enterprises

Lanchenko Y.

The study examines scientific and practical principles of development of the labor market and livestock products market in Ukraine. The paper aims to substantiate the trends in formal employment and to increase livestock production in agricultural enterprises. The data of the State Statistics Service of Ukraine, normative-legal acts of Ukraine and the following methods of scientific research were used in the study: abstract-logical; system approach; monographic; statistical and economic; balance method.

The analysis of meat and milk consumption by the population of Ukraine reveals the violation of the population balanced diet, which is one of the main tasks of state social policy. A large shortage of meat (35 % of the norm) and dairy products (46 % of the norm) in the diet structure was noted. Livestock products manufacturing, in particular beef and veal, significantly decreased in 2014-2019.

The paper provides the data of scenario-empirical calculation of the formal employment increase in agriculture due to the increase in domestic production of livestock products aimed to ensure a rational food balance of the country and the formation of export supplies. The data proves the possibility of involving more than 900 thousand workers in agricultural enterprises. These indicators meet the requirements on increasing the number of jobs in rural areas (there are about 500 thousand unemployed and more than 600 thousand self-employed people).

It is proved that socially oriented trend in livestock development in agricultural enterprises demands for increased efficiency of livestock production. This will shortly ensure employment and wages, stability of employment, development of rural areas and communities.

Based on the analysis of economic indicators, livestock and cows number in different types of agricultural enterprises and employment in animal husbandry, we can substantiate social and labor imperatives and the relevant organizational and economic principles of livestock development in large, medium and small agribusiness. The development of the latter is particularly important due to the transformation of efficient rural households into farms and small agribusiness enterprises.

Key words: rural population, employment, labor market, territorial community, development, cattle breeding, agricultural enterprise, farm.

Copyright: Ланченко Е.О. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

ORCID iD:
Ланченко Е.О.

<https://orcid.org/0000-0003-0894-4885>